

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-479-8-72>

## **АНАЛІТИЧНИЙ ОПИС ПОНЯТТЯ КОНТЕКСТУ У ЛІНГВІСТИЦІ**

**Сухомлин В. В.**

*кандидат філологічних наук, доцент,  
доцент кафедри літературознавства*

*Національний університет «Києво-Могилянська академія»  
м. Київ, Україна*

Поняття контексту відоме у лінгвістиці, досить добре досліджене та представлене у науковій лінгвістичній літературі. Пропонована робота узагальнює аналіз опису поняття контексту у лінгвістиці. А вибір правильного визначення того чи іншого поняття залежить від предмету і завдань та цілей, які передбачає дослідження.

Вже у XVI столітті контекст розуміється як певна єдність, коли відомим франкфуртським лютеранським богословом Маттіасом Флаціусом у роботі «Ключ до Священного письма» (1567) вводиться поняття герменевтичного кола. Згідно з ним, існує чотири принципи побудови тексту, а саме: контекстуальна інтерпретація, герменевтичне коло, урахування цілей і задуму автора. Принцип герменевтичного кола полягає у тому, що окремі частини цілого розуміються через їх взаємозв'язки у цьому цілому. Таким чином М. Флаціус доводить, що різне оточення слова у мовленні зумовлює різний зміст цього слова.

Нині, у XXI столітті, найбільш відомі й досліджені такі підходи до трактування поняття контексту:

1) контекст розуміється звужено як текстовий фрагмент, речення, словосполучення, що визначають семантику певної мовної одиниці. Цей варіант поняття контексту використовує у своїх дослідженнях З. Харрис;

2) поняття тексту та контексту тотожні, оскільки лише цілісний текст забезпечує тлумачення змісту його одиниці [1, с. 252];

3) контекст пояснюється як комунікативна ситуація, що впливає на семантику досліджуваних одиниць.

Останнє визначення використовується Лондонською лінгвістичною школою та її засновником Дж. Фьорсом. Контекст такого типу враховує

з одного боку особливості текстового масиву, а з іншого – глобальні умови оптимального забезпечення комунікації: її мети, рольової природи комунікантів, їхніх тезаурусів, соціального й культурного середовища комунікації. Таке тлумачення контексту надзвичайно широко застосовується у сучасних когнітивно орієнтованих дослідженнях тексту [1, с. 598, с. 252].

Існують і інші класифікації контексту, основне твердження яких полягає в тому, що контекст і є тим мовним (мовленнєвим) явищем, яке забезпечує правильність розуміння сказаного й дає змогу вірно зрозуміти певну ситуацію й правильно відобразити її у своїй свідомості.

Низка відомих українських лінгвістів пропонує враховувати так званий дискурсивний контекст, що означає «єдність його (дискурсу) соціальних, психологічних, прагматичних характеристик» [2, с. 26]. З процитованого визначення випливає твердження, що складові дискурсивного контексту визначають той позамовний простір, у якому функціонує певний дискурс. За словами Г. Габерланда, текст є «застиглим дискурсом», «якщо текст може бути у різних місцях у різний час, то дискурс є подією, що відбувається тут і зараз» [3, с. 914]. Отже, досліджуючи тексти, ми повинні сприймати їх як результативну частину дискурсу, адже це мовний матеріал, фіксований на тому чи іншому матеріальному носії за допомогою письма.

Зрозуміло, що аналіз тексту відрізняється від аналізу дискурсу: аналізуючи текст, ми аналізуємо структурно-семантичні особливості окремих речень, «їх взаємовідношення та роль у створенні цілісного тексту, його окремих структурних частин», тоді як при аналізі дискурсу ми комплексно розглядаємо «лінгвальні і позалінгвальні чинники комунікативної діяльності», «ситуації», «когнітивні характеристики спілкування, його соціально-культурні складові, ідеології та ментальності, які є його (дискурсу) підґрунтям» [4, с. 108].

Дискурсивний контекст потрібно розуміти як двостороннє явище: як низку чинників, що вагомо впливають на реконструкцію значення, яке використане мовцем у комунікативній взаємодії (див. [5, с. 467–488], а також як ментальну модель, що репрезентує знання про можливу або актуальну подію [6, с. 95], [7, с. 131].

У роботі Л.Р. Безуглої представлені складові дискурсивного контексту, які на нашу думку є вартими уваги. Вчена виділяє складові дискурсивного контексту: онтологічний, комунікативний, соціальний, культурний, психофізіологічний, когнітивний та психолінгвістичний [8, с. 73]. Потрібно зауважити, що когнітивний контекст дискурсу передбачає поміж іншого вивчення мовленнєвого акту, який лінгвісти вважають мінімальною одиницею дискурсу, оскільки, як зазначає І.С. Шевченко, це «мовленнєва взаємодія мовця і слухача для досягнення певних перлокутивних

цілей мовця шляхом конструювання ними дискурсивного значення у ході спілкування» [3, с. 116]. У свою чергу А.М. Приходько, обґрунтовуючи когнітивно-комунікативну сутність мовленнєвого акту, говорить, що навіть його визначення «виходить із когнітивних (конвенціональність, пропозиціональність) і комунікативних (інтенціональність, адреса/н/тність) параметрів» [9, с. 87].

Для виконання функції правильного розуміння ситуації контекст має у своєму розпорядженні спеціальні категорії слів, які називаються актуалізаторами-нейтралізаторами. Основою їх функціонування служить диз'юнкція як комбінаторно-семантичне правило. У результаті цього на перший план виводиться те значення полісемного слова, яке актуальне тільки у даному контексті, усі інші перебувають у латентному стані, проте при спеціальному аналізі тексту можливе правильне тлумачення таких латентних сем.

Тож виходячи з того, що кожне дослідження має іншу мету, та завдання, свій матеріал та свої аспекти дослідження, потрібно послуговуватися правильним твердженням контексту, аби результати дослідження були правильними та цінними для лінгвістичної науки.

### Література:

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія : Полтава : Довкілля – Київ, 2006. 716 с.
2. Шевченко І. С., Морозова О. І. Проблеми типології дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. 2005. С. 21–28.
3. Haberland H. Text, discourse, discours: The latest report from the terminology Vice Squad. *Journal of Pragmatics*. 1999. Vol. 31, P. 911–918.
4. Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. 2005. С. 105–117.
5. Bosco F. M., Bucciarelli M., Bara B. G. The fundamental context categories in understanding communicative intention. *Journal of Pragmatics*. 2004. Vol. 36, P. 467–488.
6. Bierwisch M. Essays in the psychology of language. B. : Akademie-Verl., 1983. 307 s.
7. Schwabe K. Die Rolle der Implikaturen bei der Interpretation situativer Ellipsen // Liedtke F. (Hg.) Implikaturen. Tübingen: Niemeyer. 1995. S. 123–142.
8. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія / Безугла Л. Р. Харків. 332 с.
9. Приходько О.М. Синтаксис природної мови в фокусі когнітивно-дискурсивної парадигми. *Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна*. 2003. № 609, С. 84–89.